OSMANLI DÖNEMİ KAFTANLARINDA LALE MOTİFİNİN TASARIM ÜSLUBU OLARAK İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF TULIP MOTIF AS A DESIGN STYLE IN OTTOMAN PERIOD CAFTANS

Dilek TÜM CEBECİ

Marmara Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Tekstil Giyim Ayakkabı ve Deri Bölümü

dilektum@marmara.edu.tr

0000-0002-4702-0725

Özet: Kökleri Orta Asya'ya kadar gidebilen kaftanlar Osmanlı giyim kuşamında temel giysi elemanı olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde oldukça itibar gören önemli bir tasarım ve kültür öğesi olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda kullanılan biçim, model, malzeme ve zengin desenleri ile kuvveti ve görkemi de yansıtan simge niteliğindeki giysilerdir. Dünyanın en büyük koleksiyonlarından biri olduğu kabul edilen Türk kumaşları ve üzerinde kullanılan desen ve motifler incelendiğinde oldukça zengin bir arşive sahip oldukları görülmektedir. Nitekim kullanılan desenler araştırıldığında bitkisel, sembolik, geometrik ve soyut desenler olmak üzere birçok çeşidi mevcuttur. Bitkisel motiflerden biri de laledir. Tarihte pek çok alanda esin kaynağı olmuştur. Lale; mitoloji, edebiyat, müzik, tezhip, minyatür, resim, mimari ve tekstil gibi pek çok alanda hatta döneme de adını veren sembol niteliğinde kullanılmıştır. 15. yüzyıldan başlayarak Osmanlı sanatında önemli bir yer edinen lale motifinin en zengin örnekleri 16. ve 17. yüzyıllarda görülmüştür. 18. yüzyılda ise motif kullanımı giderek azalmıştır. Osmanlı döneminde kullanılan kaftanlar padişah ve saray mensupları tarafından giyilen özel kıyafetlerdir. Kaftanlar üzerindeki bitkisel motiflerden biri olan lale motifi problem olarak ele alınmıştır. Bu çalışmadaki amaç lale motifinin araştırılarak kaftanlar üzerindeki ilişkisini tespit etmektir. Bu kapsamda literatür taraması yapılarak lale motifinin desen ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede kültürel miras kapsamanda tespit edilen somut örnekler sunularak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lale Motifi, Tasarım, Kaftan.

Abstract: The caftans, whose roots can be traced back to Central Asia, emerged as the basic clothing element in Ottoman clothing. It was accepted as an important design and cultural element, which was highly respected in the Ottoman period. At the same time, they are symbolic garments that reflect strength and splendor with the form, model, material and rich patterns used. When the Turkish fabrics, which are considered to be one of the largest collections in the world, and the patterns and motifs used on them are examined, it is seen that they have a very rich archive. As a matter of fact, when the patterns used are investigated, there are many types such as herbal, symbolic, geometric and abstract patterns. One of the floral motifs

is the tulip. It has been a source of inspiration in many fields throughout history. Tulip; It has been used in many fields such as mythology, literature, music, illumination, miniature, painting, architecture and textile, and even as a symbol that gives its name to the period. The richest examples of the tulip motif, which took an important place in Ottoman art starting from the 15th century, were seen in the 16th and 17th centuries. In the 18th century, the use of motifs gradually decreased. The caftans used in the Ottoman period are special clothes worn by the sultan and the members of the palace. The tulip motif, which is one of the floral motifs on the caftans, has been considered as a problem. The aim of this study is to investigate the tulip motif and to determine its relationship on caftans. In this context, it is aimed to examine the tulip motif in terms of pattern and composition features by making a literature review. In this context, concrete examples identified within the scope of cultural heritage were presented and evaluated.

Keywords: Tulip Motif, Design, Caftan

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğunun giyim sanatında önemli bir yeri olan kaftanlar, kökleri Orta Asya'ya kadar gidebilen önemli bir kültür öğesidir. Dünyanın en büyük koleksiyonlarından biri olduğu kabul edilen Türk kumaşları ve kumaşlardan dikilmiş padişah kaftanları ve üzerinde kullanılan motifler oldukça zengin bir arşiv içermektedir (Tezcan, 2020:284).

Türk dokumacılığı, Türk kültür ve zevkinin bütün inceliklerini üzerinde toplayan gerek teknik açıdan gerek malzeme açısından gerekse desen zenginliği bakımından önemli bir kültür ve miras hazinesine sahip olmuştur. Padişah, hanedan ve saray mensupları için yapılan kumaşlar özel tezgâhlarda belli kurallar çerçevesinde dokunmuştur (Altay,1979: 3).

Osmanlı İmparatorluğunun yükselmesine paralel biçimde sosyal, ekonomik ve ticari gelişimlerle, dokuma sanatı teknik açıdan ilerlemiş ve dünyada eşine rastlanamayan bir düzeye ulaşmıştır. Zamanla üretim çeşitlenmiş, zenginleşmiş ve güçlü bir sanat kolu haline gelmiştir (Gürsu, 1988: 17).

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra ölen sultanlara ait giysilerin bohçalanarak saklanma geleneği kumaş sanatını 15. yüzyılda kısa bir boşluktan sonra 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar kopmadan takip edebilme olanağı sağlamıştır (Akpınarlı ve Balkanal, 2012: 181). Klasik dönem dokumaları Osmanlı kumaşları desen arşivi incelendiğinde bitkisel, sembolik, geometrik ve soyut formlar olmak üzere birçok çeşit mevcuttur. Lale motifi de bitkisel motifler içerisinde oldukça yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Kaftanlar ve özellikle padişah kaftanları dokuma sanatında çiçek sevgisinin en mükemmel örneklerinin sergilendiği yüzeyler olmuştur. Bünyesinde çeşitli anlamlar barındıran lale motifinin hükümdarların giysilerinde çok sık yer alması bir saltanat yansıması biçimde de görülebilir (İrepoğlu, 2017:242).

Bu araştırmanın amacı lale motifinin kaftanlar üzerindeki ilişkisini tespit ederek, kaftanlar üzerindeki lale motifinin desen ve kompozisyon açısından incelenmesi hedeflenmiştir.

2. Yöntem

Araştırmada nitel bir çalışma yapılmış olup durum analizinden faydalanılmıştır. Bulgular betimsel şekilde analiz edilerek yorumlanmıştır. Evren lale motifini örneklem ise Osmanlı dönemi kaftanlarını içermektedir. Literatürde ilgili 10 kaftan çalışması araştırılmıştır. Eserler tarihlere göre sınıflandırma yapılarak kaftanlar üzerinde yer alan lale motifinin desen ve kompozisyon özellikleri incelenmiştir

3. Bulgular

3.1. Lale Motifi

"Lale" kelimesi dilimize Farsça'dan geçmiştir. Farsça "La'l" kelimesi kırmızı anlamında ilişkilendirilerek kullanılmıştır (Yazıcı ve Aydın Kayı, 2015:418). Lale tarihi kaynaklara göre ilk olarak Orta Asya'da ortaya çıkmıştır. Hun sanatına ait bilgilerin büyük bir bölümünde ve kurganlardan çıkarılan buluntularda lale motifinin yoğun bir biçimde kullanıldığına ilişkin çeşitli eşya ve aksesuarlara rastlanmıştır (Aygün, 2020:1231).

Lale Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçektir. Estetik görüntüsünün yanı sıra sembolik anlamlar da yüklenmiştir. Allah lafzındaki harflerle yazılması açısından çok değer verilen bir motif olmuştur. Lale motifi, Arap harfleriyle yazılışında kullanılan harflerin yer değiştirmesi ile "Allah" kelimesine dönüşebilmektedir (Görünür&Ögel, 2006: 65). Bu durum kumaş desenlerinde lalenin özenle kullanılması hususunda kutsal bir anlam kazandırmıştır. Kumaş desenlerinde lale ya tek olarak ya da karanfil, sümbül, gül gibi diğer çiçeklerle oluşturulan kompozisyonlarda kullanılmıştır (Ertuğ vd.1996: 216).

16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kumaş desenlerinde, bilhassa oval madalyonlar içinde diğer çiçeklerle birlikte, değişik formlarda etkinliğini sürdüren lale motifi, 18.yüzyılın başında "Lale Devri" diye anılan dönemde diğer süsleme sanatlarına nazaran kumaş desenlerinde az kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 164).

3.2. Osmanlı Dönemi Kumaş Sanatı

Osmanlı İmparatorluğu Orta Asya'dan gelen köklü bir geleneğin taşıyıcısıdır. Selçuklulardan devraldıkları nitelikli dokuma kültürünü Anadolu'da karşılaştığı çeşitli uygarlıklardan gelen etkileri de kendi üslupları ile yeniden üretip kullanmışlardır. Anadolu'nun eski uygarlıklarından gelen gelenek ve görenekleri ile zenginleştirilmiş sentezle Türk dokumacılık kültürü oluşturulmuştur (Aslanapa, 1993: 358-359). Osmanlı dönemi kumaş dokumacılığı daha çok kaftanlardan oluşmaktadır. Sarayda kullanılan ihtişamlı kumaşlardan oluşan padişah kaftanları altın ve gümüş metal tellerle dokunmuştur. Kaftanlar model olarak incelendiğinde; yakasız, önden açık kısa veya uzun kollu, belden aşağıya doğru genişleyen vücutta kalıp gibi duran giysilerdir (Salman, 2011: 61). Kadın, erkek ve çocuk modası ana çizgiler üzerinde gelişirken farklılıkları detaylarda görülmüştür. Osmanlı devletinin kuruluşundan ve başkent Bursa olduktan sonra kıyafetlerle ile ilgili yasalar ortaya çıkarılmıştır. Fakat Yıldırım Beyazıd'ın Timur'la 1404' de yaptığı savaş sonucu Bursa yağmalanmıştır. Dolayısıyla 14. yüzyıla ait çok fazla kumaş örneği kalmamıştır. Türk kumaşlarının karakteristik

dokumaları 15. yüzyıl itibariyle oluşturulmuştur. Dönemin sonuna doğru bitkisel motifler daha yoğun kullanılmıştır. Osmanlı kumaş dokumacılığının en parlak olduğu dönem 16. yüzyıldır. Lale motifi bu dönem diğer bitkisel motiflerle sık kullanılan ve sevilen motif olma özelliği taşımıştır. Dokumacılık 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar oldukça ihtişamlı örnekler ortaya çıkarmıştır. Ardından Osmanlı sanatında görülen batı etkisi kumaş sanatında da etkili olmuştur. Dokumacılık devlet kontrolünde tutulmuştur. Altınlı kumaşlar sadece saray atölyelerinde dokunmuştur.18. yüzyılda ise batı etkisi daha yoğun görülmüştür (Salman, 2016: 42-49).

3.3. Kaftan Terimi

Kaftan, ifade olarak Türkçede çok eski dönemlerden bu yana kullanılmakta olup bir tür üst giysi olarak ifade edilmektedir. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* kitabında kaftanı şu şekilde tanımlamaktadır.

"Kaftan sözünün aslının Farsça olduğu söylenir. Fakat Ahmet Vefik Paşa'ya göre Farsça haftan sözünün aslı, Türkçe kaftandan gelmiştir. Kaftan, İran'da giyilen bir nevi, pamuklu bir savaş elbisesi idi. İçine ham ipek de konurdu. Asım Efendi'ye göre bu giyim, Türkistan'da kalmaki ve Anadolu'da çukal denilen zırhın karşılığıdır. Kaftan, Çağatay lehçesinde kaptan şeklinde söylenir. Herhalde Ahmet Vefik Paşa buna bakarak yukarıdaki hükmü vermişti. Orta Asya lehçelerinde ise bu söz pek görülmez. Daha çok Anadolu, Kırım ve Karaim Türklerinde yaygındır. Bu söz, Memluk Türk lehçesinde de kaptan şeklinde görülür. Kaşgarlı Mahmud'un kaftandan söz açması da üzerinde durulacak mühim bir noktadır".

Kaftan sözcük olarak Orta Asya leçelerinde bulunmamasına rağmen Kaşgarlı Mahmud'un kaftanlarla ilgili olarak kaftanın *"kolları ve ilikleri vardı*" ayrıca "*ol kaftan kurşadı"* ifadesinde de kaftanın bir de kuşağı olduğu tespit edilmiştir (Ögel, 1991:5-6). Arseven, Sanat Ansiklopedisi kitabında "Kaftan", kapatan olarak adlandırırken kapanma ile ilişkilendirilmiştir. Çeşitli türleri olan kaftan günün önem ve niteliğine göre değişiklikler gösterdiği tespit edilmiştir. Dede Korkut; mutlu bir günde giyilen kırmızı renkteki kaftandan bahsetmiştir. Ayrıca kaftanlar sadece renklerine göre değil cins ve türlerine göre isimlendirilirken, şeritleri ve düğmelerine göre de dereceler almışlardır (Çırakman, 1997:64). Biçim olarak incelediğinde ise önden açık boyu uzun üst giysi olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı kıyafetleri içinde çok önem verilen ve itibar gören bir giysidir. Kaftan denilince ilk akla gelen padişah ve saray mensuplarına ait olan giysilerdir (Görünür; Ögel, 2006:62). Arapça onur giysisi anlamına gelen 'hilat' Osmanlılar tarafından kaftan anlamında kullanılmış onurlandırılan kişilere bu isim hediye olarak verilmiştir (Atasoy vd. 2001: 21). Tarihsel süreç içinde kaftanlar, itibarı temsil ettiği gibi sembolik olarak da kullanılmıştır. Ayrıca saygınlık ve prestij göstergesi olarak çeşitli anlamlar da yüklenmiştir (Görünür; Ögel, 2006:64).

Kaftanlar, sembolizm taşıyan giysiler olduğu için, kaftan yapılmak üzere dokunan kumaşların malzeme ve desen özellikleri de önem arz etmiştir. Saray nakkaşhanesinde Altın, gümüş ve ipekle dokunmuş olan, maddi değeri son derece

yüksek olan aynı zamanda desenleri ile de sembolizm yaratan örnekler mevcuttur Birçok motif içerisinde ön plana çıkanlardan biri de lale motifi olmuştur.

3.4. Dönemlere Göre Kaftan Örnekleri

3.4.1. 15. Yüzyıl Kaftan Örneği

15. yüzyıl Osmanlılar 'da lale motifinin ilk kumaş üzerinde desenlediğini gösteren örnek Fatih Sultan Mehmet'in kaftanlarında görülür. Zemini kırmızı olan bu kumaşın yüzeyinde sarı klaptanla dokunmuş çizgilerin şekillendirdiği motifin ortasında bir gül ve etrafında lale motifleri kullanılmıştır (Görsel 1).

Görsel 1. Fatih Sultan Mehmet'e ait kaftan Topkapı Sarayı Müzesi Env No:13/8 (Ertuğ vd, 1996:180).

Şekil 1. Şaşırtmalı düzende desen yerleşim planı.

15. yüzyıla ait kadife olarak dokunan kaftanın motifleri altın telle dokunmuştur (Öz,1953:17). Altı'lı düzende yerleştirilmiş olan lale motifinin ortasında stilize çiçek ve çevresinde nar motifi bulunmaktadır. Tüm deseni çiftli bulutlar çevrelemektedir (Ertürk, 2018: 168). Kompozisyonun şematik düzeni incelendiğinde şaşırtmalı düzende yerleşim planında tasarlanmıştır (Şekil 1)

Osmanlı kumaşlarında beş ana desen yerleşim düzeni mevcuttur. Bunlar; Şaşırtmalı düzen, dolaşmalı düzen, yatay düzen, üst üste sıralı düzen ve şeritli düzen olarak sınıflandırılmıştır Genellikle ipekli kumaşlarda kullanılmakla birlikte seraser, kadife ve kemha olmak üzere üç ana dokuma tekniğinde de tercih edilmiştir.

Şaşırtmalı düzen; bir ana motifin, şaşırtmalı sıralarda yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu desenler her zaman simetriktir ve genellikle ana motifler içine yerleştirilir. Ancak deseni tasarlayanlar tarafından desenler kendi içlerinde bölünerek, düz ya çift kullanarak, sayısız çeşitler oluşturulmuştur. Dolaşmalı düzen; çiçek ya da

yaprak gibi motiflerin dallar üzerine yerleşimi ile oluşturulmuştur. Bu motifler, bir dalın üzerine yerleştirilebildikleri gibi, yanlarında, ya da çapraz olarak üstlerinde tasarlanmışlardır. Yatay düzen; daha az kullanılmış olan bir plandır, ana motiflerin, yine şaşırtmalı olarak yerleştirildikleri düzendir. Ancak burada vurgulanan, yana doğru uzanan ve motifi bazen çerçeveleyen kafesleri andıran dallardır. Bu motifler, birleştikleri noktalarda yer alan ve ters yönlere bakan ikincil motiflerle, birbirlerine bağlanabilirler. Bu düzen, en çok kadife ve kemha dokumaların desen yerleşim düzeninde tasarlanmıştır. Üst üstte sıralı düzen; yukarı doğru bir hareket oluşturan durağan bir etki oluşturan sıralı yerleşim planıdır. Seraser, kemha ve kadife kumaşlarda bu düzenleme planı tasarlanmıştır. Şerit düzenleme ise; motiflerin çizgiler veya bantlar biçiminde yerleştirilerek tasarlandığı bir yüzey planlamasıdır (Atasoy vd., 2001: 204-205).

3.4.2. 16. Yüzyıl Kaftan Örnekleri

16. yüzyıl daha çok natüralist üsluptaki çiçeklerin kullanıldığı bir dönemdir. Kompozisyon açısından incelendiğinde oval madalyon ve şemalar içerisinde farklı tasarımlarda uygulandığı görülmüştür. 16. yüzyıl lale motifinin en zengin ve en güzel çeşitlerinin dokunduğu dönem olarak vurgulanır. Topkapı Sarayı Müze kayıtlarına göre Yavuz Sultan Selim'e ait kaftan örnek olarak gösterilebilir. 15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başı Serenk kaftan Yavuz Sultan Selim'e aittir (Görsel 2) Zemini kırmızı olan kaftanın desenleri sarı klaptan la dokunmuştur. İçi stilize edilmiş çiçeklerle bezenmiştir (Yetkin, 1993:334). Şaşırtmalı düzende yerleşim planı mevcuttur (Şekil 2). 15.yüzyılın ortalarından itibaren yapılan ticari çalışmalardan dolayı kumaş sanatında taç motifli desenler de kullanılmıştır (İmer, 1996:61-62). Bu yüzyılda lale motifi gerek dekoratif görüntüsünden gerekse renk varyasyonlarından dolayı Avrupa'da oldukça fazla rağbet görmüştür. Hollanda'da ise borsalar kurulmuştur (Mackay, 1989: 35).

Görsel 2. Yavuz Sultan Selim'e ait kaftan, Topkapı Sarayı Müzesi Env. No 13/37 (İmer, 1996:63).

Şekil 2. Şaşırtmalı düzende desen yerleşim planı.

Görsel 3. Sultan Süleyman I kaftanı, Topkapı Sarayı Müzesi, Envanter no:13/38 (Ertuğ vd. 1996: 107).
Şekil 3. Şaşırtmalı düzende desen yerleşim planı

(Görsel 3) 1566 yılına ait "Dülbend Lalesi" olarak isimlendirilen Sultan Süleyman'a ait kaftanın zemininde kırmızı renk kullanılmıştır. Desen yerleşim planı şaşırtmalı düzende tasarlanmıştır (Şekil3).

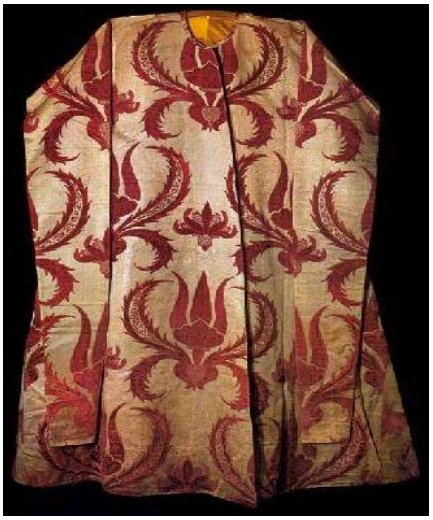

Görsel 4, Sultan III. Murat'a ait kaftanı, Topkapı Sarayı Müzesi Env. No: 13/216 (Altay, 1979:15).
Şekil 4. Dolaşmalı düzende desen yerleşim planı

(Görsel 4) 16. yüzyıl Sultan III. Murat'a (1574-1596) ait olan lale motifli çatma kaftanın krem ipek zemin üstüne klaptanla dokunmuş kırmızı kadife laleler dikey dalgalı dal

üslubu üzerine (Şekil 4) dolaşmalı düzende desen yerleşim planı mevcuttur (Rogers, 1986: 166, Atasoy ve Artan, 1992: 59).

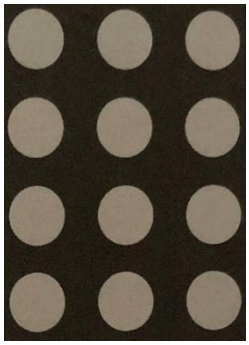

Görsel 5. Kanuni Sultan Süleyman'a ait tören kaftanı. Topkapı Sarayı Müzesi Env No:13/840 (İrepoğlu,2017:240).
Şekil 5. Şaşırtmalı düzende desen yerleşim planı.

16. yüzyıl Kanuni Sultan Süleyman'a (1520-1566) ait tören kaftanı, seraser kumaşdan yapılmıştır. Kumaş, gümüş telle dokunmuş krem rengi düz ipek zemin üzerinde, göz alıcı bir zıtlık oluşturacak biçimde kadife kabartmalı güvez renkte iki geniş kıvrımlı hançer yaprağı arasında geniş lâle ve yapraktan oluşturulmuştur (Görsel 5) Lale motifleri nar motifinin içinden çıkarak saz üslubu yaprakları niteliğinde tasarlanmıştır (Akkaya, 2007:247). Desen şeması, düz zemin üzerine sonsuzluk prensibinde şaşırtmalı düzende yerleştirilmiştir (Şekil 5). Osmanlı sanatında sembolik anlamı çok yüksek olan lâle motifinin saray kumaşlarında farklı kullanımları görülmektedir.

Görsel 4. Kanuni Sultan Süleyman'a ait İpek kaftan. Topkapı Sarayı Müzesi Env No:13/58 (Altay, 1979:9).

Şekil 6. Üst üste sıralı düzende desen yerleşim planı

16. yüzyıl Kanuni Sultan Süleyman'a (1520-1566) ait kaftan. Zeminde krem rengi ipek kumaş kullanılmıştır. Birbirine paralel ince dikey dallardan çıkan zemin üzerinde ince kahverengi yollarda natüralist üslupta karanfil ve lâleler tasarlanmıştır. Desenler oldukça sade ve zarif biçimde oluşturmuştur (Görsel 4). Düz zemin üzerinde sonsuzluk prensibine uyarak dikey çizgi düzende üst üstte sıralı düzende yerleştirilmiş kompozisyondan oluşmaktadır (Şekil 4). Lale; saray kumaşlarında tek başına veya diğer çiçek gruplarıyla oldukça yaygın bir biçimde kullanılmıştır.

Görsel 5. IV. Murat'a ait Atlas kaftan, Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No: 13/195 (Özcan, 2009:83).
Şekil 5. Şeritli düzende desen yerleşim planı

(Görsel 5) IV. Murat' a ait kaftanda, güvez rengi atlas kumaş kullanılmıştır. Tüm kaftan iç içe geçmiş hilal ve kıvrım dallarla çevrili lale motifi ile bezenmiştir. Motifler bir sıra lale, bir sıra iç içe geçmiş hilal, bir sırada lale-hilal şeklinde yerleştirilmiştir (Özcan, 2009: 80). Şeritli düzende desen yerleşim planı uygulanmıştır (Şekil 5).

3.4.3. 17. Yüzyıl Kaftan Örnekleri

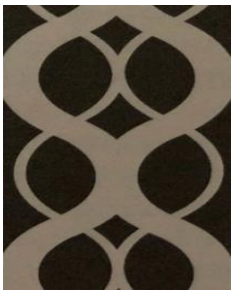

Görsel 6. Sultan I.Ahmed çocukluk kaftanı Topkapı Sarayı Müzesi, Env. No: 13/267 (Ertuğ vd. 117).
Şekil 6. Şaşırtmalı düzende desen yerleşim planı

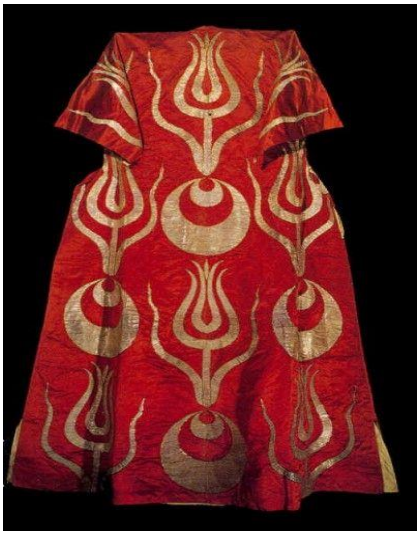
(Görsel 6) Sultan I.Ahmed'in çocukluk dönemine ait kaftanında iç içe geçmiş madalyonlar mükemmel bir biçim içerisinde natüralist üslupta lale motifleri ile tasarlanmıştır. Kompozisyon açısından incelendiğinde şaşırtmalı düzende desen yerleşim planının uygulandığı görülmektedir (Şekil 6).

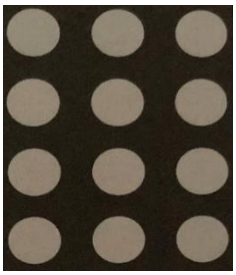

Görsel 7. Sultan I. Ahmed'e ait olan kaftan. Topkapı Saray Müzesi env.no.13/932, (Ertuğ & Kocabıyık, 1996: 140).
Şekil 7. Şaşırtmalı düzende desen yerleşim planı

(Görsel 7) Sultan I. Ahmed'e (1603-1617) ait olan kaftan, Osmanlı saray kumaşlarındaki kemha deseninin önemli bir örneğidir. Desende: yakut kırmızısı zeminde ince spiral kıvrımlı dallar arasında küçük yapraklar, hatailer, çarkı-feleklerle bezeli klasik üsluptaki desen alt sırayı oluşturur. Üst sırayı ise birbiri içinden geçen mavi kontürlü madalyonları daha küçük ve içi dolgulu madalyonlara bağlandığı bir şema oluşturur. İçleri çiçek üslubunda kırmızı ve mavi lâle ve bahar çiçekleriyle tasarlanmıştır. Şaşırtmalı düzende desen yerleşim planı ile muhteşem bir desen bütünlüğü kazandırılmıştır (Şekil 7).

Görsel 8. Sultan II. Süleyman'a ait kırmızı kaftan. Topkapı Sarayı Müzesi, Env.No:.13/514 (Tezcan, 1982: 103). **Şekil 8.** Sıralı düzende desen yerleşim planı

17. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Sultan II. Süleyman'a (1687-1691) ait kırmızı atlas üzerine gümüş telli seraser kumaş, iç içe iki hilal ve stilize lale motifleri aplike edilmiştir (Ertuğ vd.1996: 216).

Lale biçim olarak incelendiğinde günümüzde modern yaklaşımında ötesinde geçecek derecede yalınlıkta tasarlanmıştır. Boyutlarıyla ihtişamın simgesi ve aynı biçimdeki hilallerin ilişkilendirilmesiyle ihtişamlı bir görünüm kazanmıştır. İrepoğlu sözlerine şu şekilde devam etmiştir; …*Heybetine heybet katan, çevresindeki tüm kulları arasında onu farklılaştıran, başındaki göz kamaştırıcı sorgucu bile gölgeleyen bu kaftan hangi törende giymiştir Osmanlı hühümdarı? Babüssade'nin önünde kurulan gökte yeni yükselmeye başlayan güneşin ışıklarını yakalayıp herkesin gözlerini kamaştıran altın tahta doğru vakur bir edayla yürürken bir an kendini her şeyden ayırıp bir lale bahçesinin içinde hissetmiş midir?* (İrepoğlu, 2017:248). İfadeleriyle lale ve kaftan ilişkisini ince bir detayla betimlemiştir.

4. Sonuçlar ve Öneriler

Araştırmada Osmanlı dönemi lale motifli kaftanlar ele alınmıştır. Bu kapsamda 10 ayrı kaftan incelenmiştir. Eserler tarihlere göre sınıflandırma yapılarak kaftanlar üzerinde yer alan lale motifinin desen ve kompozisyon özellikleri araştırılmıştır.

Kaftan, Orta Asya'dan Anadolu'ya ulaşmış olup sırasıyla Uygurlular, Selçuklular ve Osmanlı döneminde kullanılan bir Türk kıyafetidir (Salman, 2011:60).

Kaftanlar, sembolizm taşıyan giysiler olduğu için, kaftan yapılmak üzere dokunan kumaşların malzeme ve desen özellikleri de çok önemli olmuştur.
Türk Saray kumaşları incelendiğinde dokuma tekniği, desen ve malzeme zenginliği ile dünya kumaş dokumacılığı gelişimi içinde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür (Tezcan, 1982:104).

Kumaşlar özel olarak saray için saray nakkaş hanelerinde üretilmiştir, kadife, çatma, seraser, ipek, atlas ve kemha kumaşları kullanılmıştır. Dokumalarda malzeme olarak çeşitli altın, gümüş teller ve ipek tercih edilmiştir bu durum ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.

Kaftanların üzerinde kullanılan desenler, saray atölyelerinde çizilmiş, değerli malzemeler kullanılarak dokunmuştur. Padişahların yer aldığı çeşitli törenlerde ve merasimlerde, uzaktan göründüklerinde dahi etkili olacak şekilde tasarlanmışlardır (Görünür, Ögel, 2006:65).

Lale motifinin ilk olarak 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in kaftanında görülmüştür, ardından Yavuz Sultan Selime ait kaftanda, Sultan Süleyman 'a ait çeşitli kaftanlarda, III. ve IV. Murat'a ait kaftanlarda, II. Ahmet'e ait kaftanlarda saptanmıştır.

15. yüzyıldan başlayarak Osmanlı kumaş sanatında çok değerli olan lale motifinin en güzel ve en seçkin örneklerini 16. ve 17. yüzyılda görülmüştür. 18. yüzyıla gelindiğinde ise lale desenini kumaş yüzeylerinde çok küçük bir biçimde kullanılmıştır.

Kumaşlarda Osmanlı döneminde kullanılan kompozisyon yerleşim planlarında daha çok şaşırtmalı düzen planı kullanılmıştır. Dolaşmalı, üst üstte sıralı, sıralı ve şeritli düzen planları da tercih edilmiştir.

Kaynaklar

Akpınarlı, H., F. Balkanal, Z. (Ocak-Haziran 2012). 16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı-I, 181.

Altay F. (1979). *Kaftanlar, (Topkapı Sarayı Müzesi 3),* Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Aslanapa O. (1993). *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Arseven, C.E. (1983). *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Akkaya D. (2007). *İstanbul Topkapı Sarayı'nda Bulunan Kaftan Kumaşlarındaki Motif, Desen ve Kompozisyon Özellikleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, El sanatları Eğitim Anabilm Dalı, Geleneksel Türk El Sanatları Eğitim Bilim Dalı, Ankara.

Atasoy N. Denny W. B., Mackie L. W., Tezcan H. (2001). *İpek, Osmanlı Dokuma Sanatı,* TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş. Azimuth Editions Limited, Londra.

Atasoy N., Artan T. (1992). *Splendors of the Ottoman Sultans*, Wonders, America.

Aygün M. (Ekim 2020). Giyim Süsleme Sanatında Lale Motifi, *Ulakbilge*, 53.

Çırakman G.İ. (1997). 17. Yüzyıldan Beş Adet Osmanlı Saray Kaftanının Desen ve Motif Özellikleri, *Ariş Dergisi*, 1 (2), 64-71.

Ertuğ, A., Baker, P., Tezcan H., Wearden J. (1996). *Silks for the Sultans, Ottoman İmperial Garments from Topkapı Palace,* Ertuğ, Kocabıyık Publications.İstanbul.

Ertürk N. (2018). *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Türklerde Giyim Kuşam,* Hayalperest Yayınevi İstanbul.

Görünür, L., Ögel S. (Aralık 2006). Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanışları, *İTÜ Dergisi, Sosyal Bilimler*, 3, (1), 62.

Gürsu, N. (1988). *Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler*, Redhouse Yayınevi, İstanbul.

İmer Z. (Eylül 1996). Osmanlı Dönemi Türk Kumaşlarında Lale Motifi, *Kültür ve Sanat Dergisi*, 61-63.

İrepoğlu G. (2017). *Lale, Doğada, Tarihte, Sanatta*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Mackay C. (Aralık 1989). Tulipa Mania, Lale Deliliği, *Tarih ve Toplum Dergisi*, (72), 35.

Ögel B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, , T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri, Cilt 5, Ankara.

Öz T. (1953). *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II'e Ait Eserler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara.

Özcan, S. (2009). 17. Yüzyıl Padişah Kaftanlarının İncelenmesi. (Yayımanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Rogers, J.M. (1986). *Topkapı Sarayı, Costumes et Tissus Brode Schuler Verlagsgesellschaft Ammersee,* Almanya.

Salman F. (2011). *Türk Kumaş Sanatı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

Salman F. (Mayıs 2016). Osmanlı'da İhtişamın Sembolü Kumaşlar, *Doku, Hometextile,* TETSİAD, (90), 43.

Tezcan H. (2020). *Padişah Kaftanları, Kumaşlar, Halılar ve Kutsal Örtüler*, Topkapı Sarayı, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul.

Tezcan H. (Nisan 1982). Padişah Elbiseleri Kumaşlar ve Halılar, *Sanat,* Topkapı Sarayı Müzesi, (7), 103.

Yetkin, Ş. (1993). Türk Kumaş Sanatı, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi 45, Ankara.